

Олеся Анатоліївна Столярчук,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСТАНОВИ СТУДЕНТІВ І МАГІСТРАНТІВ ЩОДО РОЛІ ВИКЛАДАЧА У ЇХ ФАХОВОМУ СТАНОВЛЕННІ

В роботі подано результати порівняльного аналізу настанов студентів і магістрантів щодо особистості та професійної діяльності викладачів університету. Зафіксовано зростання критичності магістрантів в оцінці професійних якостей педагогів вищої школи та пріоритет професіоналізму особистості викладача.

Ключові слова: настанови, студент, магістрант, викладач вищої школи, професіоналізм особистості викладача вищої школи, професіоналізм педагогічної діяльності викладача вищої школи.

Навчально-виховний процес в межах вищої школи передбачає взаємодію викладачів і студентів як повноцінних суб'єктів. Предметом професійної діяльності викладача є когнітивна й емоційно-вольова сфера студентів, а зокрема рівень їх знань, умінь, мислення, наукова культура, професійна свідомість і самосвідомість. Продуктивність праці викладача визначається формуванням психічних новоутворень студентів.

Сучасне суспільство ставить перед викладачем завдання, що полягають не тільки у формуванні професійних знань і умінь майбутніх фахівців, також педагогові в навчальному процесі необхідно розкрити потенціал студента, формувати мотивацію успіху, самостійність, що пред'являє до особистості і професійної діяльності викладача високі вимоги. В умовах сьогодення

конкурентоздатним ресурсом діяльності педагога ВНЗ є не стільки спеціальні знання, володіння інформацією, освоєні технології навчання і виховання, скільки професійна спрямованість і самосвідомість, що забезпечують професійну успішність викладача. Водночас, наразі професійна діяльність викладачів відбувається на тлі очевидних проблеми вищої школи, як-то зниження суспільного престижу професії педагога та вченого, відтоку висококваліфікованих кадрів з системи фахової освіти.

Наукові джерела досить детально висвітлюють проблематику фахових здібностей, функцій і структури професійної діяльності викладачів. Однак потребує поглибленого вивчення та оновлення питання розуміння студентами освітньо-виховної місії викладача у їх фаховому становленні. Крім того, нерозкритим залишається питання становлення поглядів магістрантів на роль викладача ВНЗ у їх фаховому становленні, що і зумовило здійснення дослідження за цією проблематикою.

При аналізі наукових джерел нами зафіксована сучасна тенденція переходу вищої освіти від компетентнісної до особистісної парадигми професійної діяльності викладача. Це означає суттєве поглиблення професійної місії викладача. За думкою П. Сікорського (2009), викладач вищої школи повинен не лише володіти глибокими знаннями з циклу споріднених дисциплін, педагогіки і психології, філософії і методології досліджень, вміти організовувати і проводити наукові пошуки, а й бути духовно багатою, національно і патріотично спрямованою, творчою і відданою своїй справі, інтелігентною і гуманною особистістю з високою педагогічною культурою [4, 6].

Як слушно зауважують вітчизняні психологи Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко (2008), «... з розвитком засобів масової комунікації педагог поступово втрачає свою провідну роль як джерела нової інформації... Студент потребує допомоги у пошуку сенсу свого життя й індивідуального стилю діяльності, у подоланні бар'єрів пізнання та вирішення особистісних проблем» [3, 286].

Нам імпонує розгляд російським психологом А.А. Леженіною (2009) викладача ВНЗ перш за все як представника певної культури, її служителя, діяча, творця [2, 4]. Справді, оскільки наука складає стрижень культури, то викладач є водночас людиною високого рівня компетентності та вихованості, особистістю, що володіє провідними властивостями сучасної людини, як-то громадянськість, гуманність, працьовитість, креативність. Як учений-мислитель, представник науки він є майстром-професіоналом своєї справи, методистом, організатором, ерудитом. Успішному викладачеві вищу властиві колегіальність, досвідченість, принциповість, самокритичність і вимогливість до себе.

Аналіз наукових джерел дозволив сформулювати такі чинники продуктивної фахової діяльності сучасного педагога вищої школи, як гармонійне поєднання його викладацької і науково-дослідної діяльності; співвідношення теорії і практики, знання і досвіду, взаємозв'язок знань, умінь і навичок за провідної ролі знань; якість роботи викладача, що визначається його вмінням освоювати сучасні дидактичні технології та доповнювати їх відповідними авторськими методиками; майстерність викладача, безпосередньо пов'язана з його здатністю мотивувати учбову діяльність студентів і організовувати її як дослідження, творчість і самостійне вирішення проблеми; ставлення викладача до своєї праці, залежне від його загальної культури, а також орієнтації на нову парадигму вузівської освіти, що включає перехід до багатоваріантної системи освіти, реалізацію особистісно-орієнтованої освіти, використання ринку освітніх послуг, системного підходу в інноваційних процесах.

Метою статті постали аналіз і порівняння психологічних настанов студентів і магістрантів щодо ролі викладача у їх фаховому становленні.

Безперечно, вітчизняні психологи вже з'ясовували питання визначення студентами значущих для них якостей викладачів ВНЗ. Так, за дослідженням Т.В. Дуткевич та О.В. Савицької (2011), рейтинг найважливіших для

особистості та професійної діяльності рис викладача вишу очолюють, з позиції студентів:

- уміння чітко, доступно, логічно викладати навчальний матеріал;
- уміння викликати та підтримувати інтерес аудиторії до навчального процесу, вміння аргументувати вивчення навчального матеріалу та навчальної дисципліни;
- виявлення поваги, доброзичливості і тактовності у ставленні до студентів;
- зацікавленість у успіхах студентів, уміння підтримувати віру студента у власні сили;
- вимогливість до студентів і справедливість в оцінці знань [1, 390].

Як бачимо, у настановах опитаних студентів простежується пріоритетність професіоналізму діяльності викладача над значущістю його особистісних якостей.

При дослідженні проблеми професіоналізму викладача Л.Г. Подоляк і В.І. Юрченко (2008) створили узагальнений портрет авторитетного викладача за відгуками студентів, який містить такі риси: високий загальний інтелектуальний рівень, широка ерудиція і глибоке знання своєї науки; підвищена інтелектуально-творча, громадянська, політична активність; моральна культура, інтелігентність, здатність до емоційного співробітництва; здатність брати на себе відповідальність при виникненні якихось педагогічних проблем; професійна чесність і людська совість; доброта, чуйність і педагогічний такт, справедливість у педагогічних вимогах і об'єктивність в оцінюванні [3, 304]. Очевидно, що створений студентами портрет авторитетного викладача є сплавом рис професіоналізму як діяльності, так і особистості.

Наше практичне дослідження здійснювалось на основі методів анкетування та ранжування із залученням студентів 3 курсу та магістрантів другого року навчання (загальна вибірка становила 84 особи). Перше питання анкети стосувалось визначення респондентами ролі викладача у їх

фаховому становленні і передбачало можливість вибору ними кількох варіантів відповіді. Підтверджуючи наші очікування, найбільше виборів охопили два аспекти традиційної функції педагога вищої школи – освітньої, а саме *надання знань* (89 % виборів студентів і 83 % виборів у магістрантів) і *контроль навчальних компетенцій* (70 % виборів студентів і 67 % виборів магістрантів). Для третьокурсників значущою виявилась функція *надання викладачем зразку особистості та діяльності педагога* (вибір 57 % студентів), тоді як магістранти не надають цій функції вагомого значення (27 % виборів). Зведені дані щодо відповідей опитаних на вищезначене питання подані на рис 1.

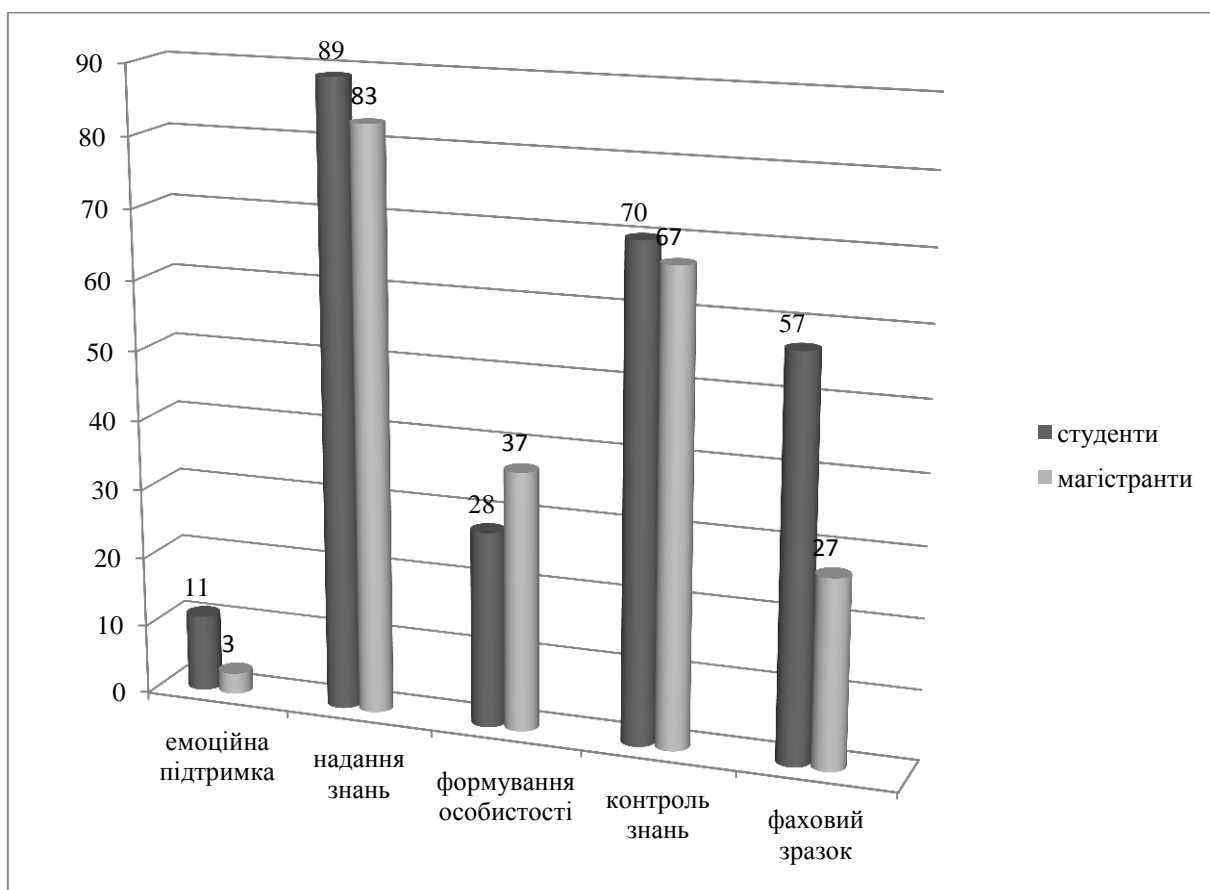

Рис. 1. Функції викладача у фаховому становленні студентів і магістрантів

Сприймання викладачів як зразків педагогічного фаху з'ясовувалось окремим питанням: «Чи маєте ви певного викладача університету за взірцем?», на яке ствердно відповіли 81 % студентів і 70 % магістрантів, відповідно 19 % третьокурсників та 30 % магістрантів засвідчили відсутність

такого взірця. Причинами цього вбачаємо зростання критичності у аналізі магістрантами ефективності фахової діяльності викладача, тим паче на підґрунті попереднього проходження асистентської практики, а також більш інтегроване сприймання викладача. Ілюструємо цю тезу словами опитаного магістранта: «Почала сприймати викладачів як особистостей, а не лише як «постачальників» знань».

Встановлено, що магістранти вбачають більш вагомим *сприяння викладачів у формуванні їх особистості* (37 % виборів), хоча студенти теж визнають значущість цієї функції (28 %). Натомість, студенти більше покладаються на *емоційну підтримку* викладачами їх фахового навчання (11 %), тоді як для магістрантів ця функція виявилась практично недієвою (лише 3 % виборів). Одна третьокурсниця вказала також на додаткову функцію, реалізовану щодо неї викладачами – спрямування самоосвіти. Отже, студенти та магістранти орієнтовані на традиційні функції професійної діяльності викладача – освітню і контрольну. Змушені констатувати, що чудова думка Л.Г. Подоляк і В.І. Юрченка [3,286] про те, що «... він (викладач) навчає майбутнього фахівця мистецтву життя в сучасному складному суспільстві, все більше передаючи студентові функції самоконтролю, самоорганізації, самооцінки», поки що залишається лише приємною перспективою, орієнтиром для вдосконалення професіоналізму педагогів вишу.

Цікаво було дізнатись думку опитаних щодо фіксації ними самими змін у поглядах на значущість викладачів впродовж фахового навчання, чому ми присвятили окреме питання анкети. Наше переконання у динаміці настанов студентів і магістрантів щодо професійних якостей викладачів підтвердилось відповідями рецензентів: 70 % ствердних відповідей щодо студентів і 83 % щодо магістрантів. Це означає, що погляди майбутніх фахівців з означеного питання змінюються впродовж всього фахового навчання, включаючи і магістратуру. Проілюструємо наші думки аналізом відповідей опитаних. Близько третини студентів засвідчили зростання поваги до викладачів

(30 %), серед магістрантів таких виявилось 23 %, натомість 17 % третьокурсників пережили розчарування у конкретних педагогах, тоді як серед магістрів їх вибірка становить більше половини (53 %) (рис. 2).

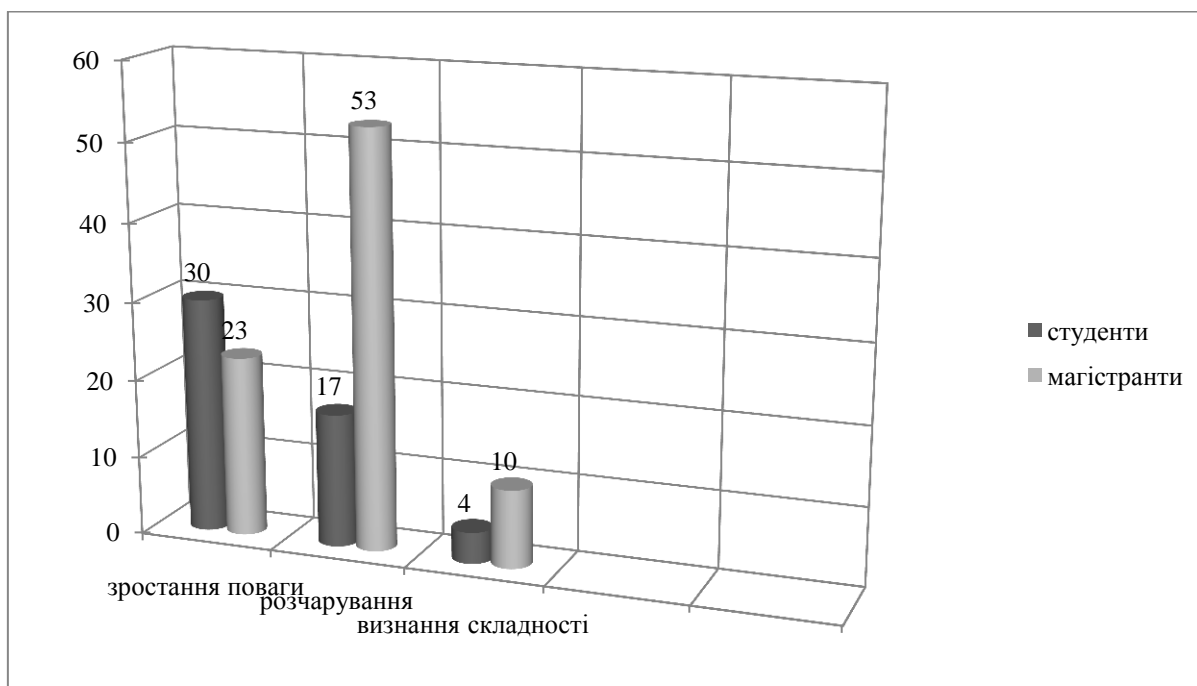

Рис. 2. Зміна ставлень студентів і магістрантів до викладачів впродовж фахового навчання

Зауважимо, що погляди магістрантів стосовно залучених у безпосередню взаємодію з ними викладачів мають суперечливий характер. На підставі власного досвіду спілкування з викладачами впродовж фахового навчання та проходження асистентської практики магістри набули прикладних вимог до професіоналізму викладача, що спровокувало розчарування, водночас майбутні фахівці стали більше визнавати складність професії (10 % опитаних), тоді як серед студентів цей факт поки що усвідомили лише 4 % респондентів. Більше того, саме у магістрантів настанови щодо професіоналізму викладача вишу стають значно критичнішими, трансформуючись по суті у вимоги. Власне, вважаємо це доречним, оскільки саме магістранти предметно знайомляться з професіограмою викладача, а під час асистентської практики апробують себе у цій фаховій ролі. На жаль, зростання вимог магістрантів щодо професіоналізму викладачів не узгоджується з їх власними діями, оскільки

опитані причинами розчарування у наставниках називають вузьку наукову спрямованість педагогів вишу, непокєднувану з якєсною методикою викладання, вияви предметного егоїзму, авторитарний комунікативний стиль тощо.

Для детального вивчення настанов студентів і магістрантів щодо значущих для них якостей викладачів ми використали метод ранжування, зведені результати якого подані в табл. 1.

Таблиця 1.

Рейтинг значущих професійних якостей викладача ВНЗ

№ з/п	Якості викладачів	Рейтингова позиція	
		студенти	магістри
1	Ерудованість	1	2
2	Емоційна врівноваженість	4	6
3	Доброзичливість	5	8
4	Пунктуальність	13	15
5	Об'єктивність	3	4
6	Креативність	6	11
7	Методична компетентність	2	1
8	Почуття гумору	10	13
9	Відповідальність	8	9
10	Дисциплінованість	12	14
11	Моральність	7	7
12	Толерантність	9	10
13	Артистизм	14	5
14	Вимогливість	11	12
15	Інтелігентність	7	3

У процесі обробки результатів дослідження з'ясувалось, що і студенти, і магістранти надають найбільшу перевагу традиційним якостям, що складають стрижень професійної діяльності педагога, в тому числі й викладача ВНЗ – знанню матеріалу та вмінню донести його до слухача (*ерудованість та методична компетентність*). Показово, що на третє місце магістранти поставили дещо занедбану натепер якість викладача – інтелігентність, хоча в рейтингу студентів вона фігурує лише на сьомій позиції, поєднуючись з моральністю. На наше тверде переконання,

інтелігентність як поєднання освіченості та культури – це риса, яка історично супроводжувала педагогів, була їх візитною карткою, а у викладачів українських університетів взагалі була базовою характеристикою професійного менталітету. Оскільки магістранти так високо оцінили інтелігентність, то маємо сподівання, що вони орієнтовані на формування та вияви цієї якості у власній майбутній професійній діяльності.

Для обох категорій респондентів доволі значущою виявилась така риса, як *об'єктивність* у ставленні та оцінюванні викладачем результатів їх навчання. Встановлення вагомості *емоційної врівноваженості* педагога вишу для студентів ще раз підтвердило результати наших попередніх досліджень [6], водночас для магістрантів ця риса менш значуща (6 позиція рейтингу). Припускаємо, що впродовж фахового навчання у магістрантів сформувалась певна емансипація від емоційного стану викладача. Натомість, їх увагу приваблює *артистизм* педагога вищої школи (п'яте місце рейтингу), який по суті знецінюють третьокурсники (чотирнадцята, остання позиція). Зворотні тенденції простежуємо щодо оцінки респондентами значення креативності у діяльності викладача: студенти розмістили цю рису на шосту позицію, а магістранти – лише на одинадцяту. За їх відгуками, творчість наставників лише додає їм навчального навантаження, не надто сприяючи фаховому зростанню. Єдність вражень простежується у опитаних щодо значущості *моральності* як риси, що презентує професіоналізм особистості сучасного викладача: як у студентів, так і в магістрантів ця якість посідає сьому позицію рейтингу. Дещо більше цінують *толерантне* ставлення до себе з боку викладача студенти (дев'ята позиція рейтингу), ніж магістранти (десяте місце). Попри розповсюджену думку, що студенти люблять викладачів з розвиненим *почуттям гумору*, дослідження продемонструвало, що ця риса поступається вагомістю багатьом іншим, займаючи десяту позицію рейтингу щодо студентів і тринадцяту щодо магістрантів. Закривають діапазон значущості професійних рис викладача для студентів і магістрантів риси, які ми об'єднаємо позначенням вольових, як-то *вимогливість*, *пунктуальність*,

дисциплінованість. Ці риси є слабким місцем багатьох опитаних, тому поблажливо сприймаються ними щодо педагогів вишу. Цікаво, що з цього блоку виокремилась така риса викладача, як *відповідальність*, що є значно вагомішою для обох вибірок респондентів (восьма позиція у студентів і дев'ята – у магістрантів). Безперечно, відповідальне ставлення педагога вищої школи до виконання своїх посадових обов'язків є впливовим чинником успішності його професійної діяльності, а відтак – запорукою успішної взаємодії зі студентами та магістрантами, що й визнають опитані.

Висновки

Таким чином, опрацювання наукових джерел з проблеми професіоналізму сучасного викладача ВНЗ засвідчило тенденцію переходу від компетентнісної до особистісно зорієнтованої парадигми. Традиційні освітня та контрольна функції фахової діяльності педагога вишу мають гармонійно поєднуватись з мотивуванням і стимулюванням професійного становлення студентів. За таких умов, на тлі збереження вагомості професіоналізму діяльності викладача, посилюється значущість професіоналізму його особистості.

Взаємодія викладача зі студентами впродовж здобуття ними освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» стає підґрунтям для пропедевтичного формування у них професіограми педагога вищої школи, яка уточнюється, поглиблюється і апробується під час навчання в магістратурі. Порівняння психологічних настанов студентів і магістрантів щодо ролі викладача у їх фаховому становленні засвідчило тотожність поглядів на значущість змістової та методичної компетентності педагога вищої школи. Для студентів більш впливовими виявились функції емоційної підтримки та надання зразку професійної діяльності з боку викладача, магістранти відзначили вагомим вплив взаємодії з ним для формування їх особистості.

Зафіксовано зростання критичності в оцінці фахових якостей викладачів магістрантами, водночас простежується більша значущість для

них інтелігентності й артистизму як виявів професіоналізму педагога вищої школи.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні настанов самих викладачів вищої школи щодо пріоритетних рис їх професіоналізму та ролі у фаховому становленні студентів.

Література:

1. Дуткевич Т.В. Психологічний супровід професійної діяльності викладача вищої школи (з досвіду роботи соціально-психологічної служби університету) / Т.В. Дуткевич, О.В. Савицька / Проблеми сучасної психології: Зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2011. – В. 12. – С. 381-392.
2. Леженина А.А. Психологическая культура преподавателя вуза как системообразующий фактор его деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Леженина Анна Андреевна. – Хабаровск, 2007. – 189 с.
3. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: підручник / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – С. 286-310.
4. Сікорський П. Теоретико-методологічні засади підготовки викладача вищої школи в контексті європейської інтеграції / Петро Сікорський / Вісник Львівського університету. – Л., 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 3-8.
5. Столярчук О. А. Вплив емоційного стану викладача на пізнавальну діяльність студентів / О. А. Столярчук // Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 79-82.

Олеся Столярчук

Психологические установки студентов и магистрантов о роли преподавателя в их профессиональном становлении

В работе поданы результаты сравнительного анализа установок студентов и магистрантов относительно личности и профессиональной деятельности преподавателей университета. Зафиксирован рост критичности

магистрантов в оценке профессиональных качеств педагогов высшей школы и приоритет профессионализма личности преподавателя.

Ключевые слова: установки, студент, магистрант, преподаватель высшей школы, профессионализм личности преподавателя высшей школы, профессионализм педагогической деятельности преподавателя высшей школы.

Olesya Stolyarchuk

Psychological options of students and MD students in relation to the role of teacher in their professional becoming

The results of comparative analysis of options of students and MD students are in-process given in relation to personality and professional activity of teachers of university. Growth of criticism of MD students at the estimation of professional qualities of teachers of higher school and priority of professionalism of personality of teacher is fixed.

Keywords: options, student, MD student, teacher of higher school, professionalism of personality of teacher of higher school, professionalism of pedagogical activity of teacher of higher school.